

Başörtüsü Sorunu ve Meşrulaştırılmayan Yasakçılık

Burak Başkan
Siyaset Bilimci

Liberal Düşünce, Cilt 14, Sayı: 55, Yaz 2009 S.: 109-134

Başörtüsü sorunu çok uzun yıllardır Türkiye'nin gündemini oluşturan ana toplumsal kamplaşma eksenlerinden birini teşkil etmiş, sorunun çözümüne yönelik tartışmalar toplumda gerginlik ve çatışma alanları yaratmıştır. Birçok partinin bu konuyla ilgili çözüm önerileri ve çözüme yönelik girişimleri olmasına rağmen, hâlâ sağlıklı ve somut bir çözüm ortaya konamamış ve başörtüsü yasaklarından mağdur olan kişilerin üniversitelerden çeşitli kamu kurumlarına ve hatta TBMM'ye kadar birçok alandaki mağduriyeti bir türlü son bulamamıştır. Biz bu makalede başörtüsü sorununun temelleri irdelemeye, başörtüsü yasağını savunan kesimlerin argümanlarını analiz etmeye ve başörtüsü serbestisinin gerekçelerini ortaya koymaya çalışacağız.

Türk Modernleşmesi ve Başörtüsü Sorununun Temelleri

Başörtüsünün bir sorun olarak Türk toplumsal hayatında yer bulmasında, bir yandan modernitenin ve modernleşme sürecinin Türkiye'ye has bir yapıda seyrinin, diğer yandan ise tek parti iktidarının sona ermesi ile ortaya çıkan toplumun farklı kesimleri arasındaki sınıfsal çıkar çatışmalarının etkili olduğunu öne sürmek mümkündür. Avrupa'da modernleşme süreci çok büyük mücadeleler sonucu ve belirli bir süre dâhilinde yaşanmıştır. Büyük mücadeleler sonucu gelişen bir süreç olmasından dolayı, modernitenin değerlerini içselleştirmesi gereken halk kitleleri ile modernite sürecinin uygulanmasını sağlayan devlet aygıtı arasında kendiliğinden ortaya çıkan bir harmoniden söz etmek mümkündür. Bir anlamda Avrupa'da mo-

dermittenin uygulayıcıları ile halk kitleleri arasında bir birliktelik ve bütünlük olduğu rahatlıkla görülebilmektedir.

Oysa Türk modernleşmesi, Kentel'in de belirttiği gibi Avrupa'daki gibi uzun mücadeleler sonucunda ortaya çıkmamış, Avrupa'daki modernleşme sürecinin sonucunun Türkiye'ye aynen ve doğrudan monte edilmeye çalışılması ile ortaya çıkmıştır.¹ Bu doğrudan monte edilme devlet elitleri vasıtasıyla gerçekleşmiş, modernleşme sürecinin yansımalarını bizzat günlük yaşantısında tecrübe eden geniş halk kitleleri ise modernleşme sürecinin pasif ve edilgen tarafı olarak kalmıştır. Modernleşme süreci "modernleştirici tek parti" vasıtasıyla gerçekleştirilmeye çalışılmış, bu modernleştirici tek parti ise batıdaki partilerden farklı olarak toplumu temsil etmek yerine toplumu mobilize etme yöntemini benimsemiştir². Göle'nin de ifade ettiği gibi Türk modernistleri kendilerine model olarak Anglosakson liberalizmini değil, Fransız merkezîyetçi değişim modelini ve jakobenizmini kendilerine kalıp ve model olarak almışlardır³. Dolayısıyla modernleşme sürecinin değerlerini savunanlar ile bu modernleşme sürecinin monte edilmeye çalışıldığı toplumun edilgen kesimleri arasında Avrupa modernleşmesindeki benzer bir harmoni ortaya çıkamamış, tam tersine modernleşme süreci bu iki kesim arasında sürekli devam eden bir çekişme hâli meydana getirmiştir.

Başörtüsü meselesi, toplumda modernleşme sürecinin inşa edilmesi için çaba gösterenlerle, hiçbir mücadeleye girişmeden kendini modernleşme süreci içinde bulan halk kitleleri arasında süregelen kutuplaşmaların somut bir yansıması olarak karşımızda durmaktadır. Avrupa'daki modernleşme sürecinden oldukça farklı bir seyir izleyen Türk modernleşmesinin bu kendine özgülüğü, ister istemez bir takım çelişkileri de beraberinde getirmiştir. Bu çelişkilerin en somut örneklerinden biri, bir yandan muhafazakâr halk kesimlerini modernleşme sürecine dâhil etmeye çalışan bürokratik elitlerin, diğer yandan bu kesimlerin modernleşme sürecine dâhil olması için kaçınılmaz olan bazı yöntemlerin tam aksine bir yol izlemeleridir. Kentel'in ifade ettiği gibi;

"İnsanlar tarafından içselleştirilmemiş ya da insanların dışında duran bir güç, başka bir güç karşısında -iki ordunun karşılaşmasında olduğu gibi- her zaman riskli konumdadır. Oysa modernitenin gücü, karşısında savaşılabilecek ordu bırakmamasında, savaşıma ya da ordu olma potansiyeli taşıyanları ikna etmesinde ve içine almasında; insanlar nezdinde zorunlu, normal ve iyi olarak konumlanabilmesinde yatmaktadır ve bizzat insanların aktif olarak bu kabule katılmalarıyla sağlanmıştır... Böylesine bir kabul ancak modernite ve tezahürleriyle muhatap olan insanların aktif olarak modernitenin üretimine ve yeniden üretimine dâhil olmalarıyla, yani insanların modernite zihniyetinin bizzat taşıyıcıları, hatta misyonerleri olmalarıyla mümkün olabilirdi."⁴

¹ Ferhat Kentel, "Bir Direnişin Anatomisi: Teorinin Raconunu Bozan Başörtüsü", (Neslihan Akbulut ed.), *Örtülemeyen Sorun Başörtüsü*, Akder Yayınları, 2008, s.34

² Aytekin Yılmaz, "Türk Bürokrasi Geleneği ve Özal", (ed. İhsan Sezal, İhsan Dağı), *Kim Bu Özal*, Boyut Kitapları, İstanbul, 2003, s.92

³ Nilüfer Göle, *İç İçte Girişler: İslam ve Avrupa*, Metis Yayınları, İstanbul, 2009, s.111

⁴ Ferhat Kentel, "Bir Direnişin Anatomisi: Teorinin Raconunu Bozan Başörtüsü", (Neslihan Akbulut ed.), *Örtülemeyen*

Oysa cumhuriyet modernleşmesine baktığımızda, cumhuriyet modernleşmesinin yaratıcılarının, birçok alanda modernleşmenin muhatabı halk kitlelerini, modernitenin üretimine dâhil etmek gibi bir çabaya çok da fazla girişmediklerini görmekteyiz.

28 Şubat 1997'de yapılan post-modern darbe ile başörtülülerin üniversitelerde serbestçe eğitim görmelerini engelleyen bürokratik oligarşi, bir yandan başörtülülerini tüm kamusal alanlardan soyutlarken, diğer yandan da başörtülülerin modernitenin değerlerinin üretimine ve yeniden üretimine kendi iradeleriyle dâhil olmaları yönünde bir beklenti içine girmektedir. Yani başörtülülerden, afarez edildikleri bir sistemin savunucuları, misyonerleri olmaları beklenmektedir. Sözelimi oğlunu askere göndermiş bir başörtülü anne, oğlunun yemin törenine girememektedir. Aynı şekilde, toplumun her kesiminden toplanan vergilerle hizmet veren üniversiteler, başörtülü öğrencilere eğitim olanağı tanımamaktadır. Hatta başörtülü olmayan bir öğrencinin başörtülü annesinin üniversiteye girmesi bile, birçok üniversitede mümkün değildir. Bir yandan başörtüsü yasakları ile başörtülülerin sistemde yer alması, sistemin dışına itilmesi istenmektedir; ancak diğer taraftan da başörtülülerden kendilerini bir tehdit olarak gören sistemi sevmesi, benimsemesi beklenmektedir. Eğitim hakkı, çalışma hakkı elinden alınan bir kimsenin ise, mağduriyetini yaşadığı sistemi asla içselleştiremeyeceği bir gerçeklik olarak karşımızda durmaktadır. Aynı zamanda başörtülülerin eğitim kurumlarına alınmaması, bu kişilerin bürokratik oligarşinin toplum mühendisliğine dayalı eğitim sisteminden de mahrum kalması anlamına geldiği için, aslında üniversitelerde başörtüsü yasağı bürokratik oligarşinin asla işine gelmemektedir. Diğer bir anlatımla, bürokratik oligarşinin kitleleri mobilize edebilmesi için öncelikle kitleleri sisteme entegre etmeyi başarabilmesi gerekmektedir ve kitlesel mobilizasyon ise kitlesel entegrasyonun bir sonraki aşamasını oluşturacaktır. Oysa Türkiye'de toplum mühendisliğine soyunmuş olan bürokratik oligarşi, ilk aşama olan kitlelerin sisteme entegrasyonunu kasıtlı olarak engellemektedir, bunun sonucunda da bu kitlelerin mobilizasyonu konusunda bir başarı sağlayamamaktadır. İşte bürokratik oligarşinin kendi çelişkilerini farkedememesi, yıllardır süren çekişmelerinin ve rejim tartışmalarının anlaşılması için bize önemli ipuçları vermektedir. Yaptığımız bu yorumu sadece başörtüsü meselesi ile sınırlı tutmayıp, Kürt sorunu, Alevilik meselesi, azınlıklar meselesi gibi farklı birçok konuya doğru genişletmek mümkündür.

Bu noktada, Türkiye'nin yakın tarihini incelediğimizde, modernitenin halkın farklı kesimlerinin onayına sunulmaksızın uygulanması gerektiğini savunan ve çoğulculuktan çok tektipleştirmeciliği temsil eden kanatta CHP geleneğinin yer aldığı; bunun karşısında ise farklı halk kitlelerini modernleşme sürecine dâhil etmeyi amaçlayan, modernitenin meşruiyetinin toplumun farklı kesimleri tarafından onaylanması ile sağlanacağını savunan ve CHP'ye göre daha çoğulcu bir pozisyonda konumlanan merkez sağ geleneğinin yer aldığını söyleyebiliriz. Buradan hareketle,

Demokrat Parti'nin akıllara kazınmış olan “*Yeter Söz Milletini!*” sloganı da, politikalarda halkın onayının alınması gerekliliğine yapılan vurgunun ve CHP ile özdeşleşmiş olan toplum mühendisliği projelerine yönelik tepkinin bir yansıması niteliğindedir. Diğer taraftan tek parti dönemine özlem duyan ve toplum mühendisliği projelerinin fikirsel ve eylemsel mimarı olan kesimler ise, Demokrat Parti ile başlayan ve toplumun farklı kesimlerini sisteme dâhil etmeyi amaçlayan geleneğin bir karşı devrim yapma amacında olduğunu iddia etmektedir. 1950 seçimlerinde Demokrat Parti'ye oy verenleri “*Hasolar, Memolar*” diye adlandıran zihniyet ile 2007 seçimlerinde AK Parti'ye oy verenleri “*Göbeğini kaşıyan adamlar*” olarak niteleyen zihniyet bu anlamda aynı geleneğin temsilcileridir. Bu kişilere göre, Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi, hâlihazırda uygulanmakta olan toplum mühendisliği projelerinin sekteye uğraması anlamına gelmektedir. Bu anlayışa göre halk kendi için neyin doğru neyin yanlış olacağını bilmemektedir ve tam da bu sebeple politika üretme süreçlerinde halkın onayının alınmasının, ya da cahil halk kitlelerinin sürece dâhil edilmesinin bir gereği yoktur. Bunun yerine her şeyin doğrusunu bilmeye muktedir bürokratik oligarşi, halk için neyin doğru, neyin yanlış olduğunu belirleyecek ve buna göre devletin ana ilkelerini belirleyecektir.

Din eğitiminden, doğru din - yanlış din anlayışına, dinî ritüellerin nasıl yaşanması gerektiğinden doğru Müslüman-yanlış Müslüman algısına kadar her şey, yine bürokratik oligarşinin dinî alanı kontrol etme aygıtı olan Diyanet İşleri tarafından belirlenecek ve herkes tektip bir “doğru vatandaş” tasarımına tâbi tutulacaktır. Bu anlayışa göre sürece dâhil edilmesi, ya da en azından politika üretme sürecinde onayının alınmasına gerek duyulmayan ve bürokratik oligarşinin tektip toplum tasarımına uymaktan başka çaresi olmayan kesimlerin en başında başörtülüler gelmektedir.

Öte yandan Türkiye'de 1950'de Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi ile başlayan, 1983 seçimlerinde tek başına iktidar olan Anavatan Partisi ile devam eden, 90'lı yıllarda Siyasal İslam'ın sıçraması ile iyice belirginleşen ve 2000'li yılların başında AK Parti hükümetleri ile devam eden sermayenin yer değiştirmesi ve yeni bir sermaye sınıfının ortaya çıkması olgusu başörtüsü sorununun anlaşılması için bize önemli ipuçları verecektir. Cumhuriyetin kuruluş yıllarında nüfusunun büyük bir kısmı kırdan yaşayan bir ülke olan Türkiye, uzun yıllar boyunca yaşanan kırdan kente göç neticesinde bugün nüfusunun büyük kısmı büyük kentlerde yaşayan bir ülke hâline dönüşmüştür. Bu dönüşüm beraberinde kente sonradan yerleşen kesimlerin, eskiden beri kentli olan elitlerle bir araya gelmesi sonucunu da ortaya çıkarmıştır. Burada elit tanımı ile kastettiğimiz kesim, tek parti dönemindeki “millî bir burjuva yaratma projesi” dâhilinde bu dönemdeki ayrıcalıkların yardımı ile sermaye zengini olan İstanbul burjuvazisi ile yine tek parti döneminde “bürokratik oligarşi” dediğimiz sınıfı meydana getiren kentli bürokratlardan oluşturmaktadır. 1946'da Demokrat Parti'nin kurulması ve 1950'lerde iktidara gelmesi ile ayrıcalıklı konumu sarsılan bu kentli elitlerin, bu tarihten itibaren kendi yerleşik menfaatle-

rine tehdit olarak gördükleri her siyasî partiyi ve bu partinin destekçilerini “gerici, karşı-devrimci, rejim aleyhtarı” olarak tanımlamalarının arka planında esasen ekonomik çıkarların, ülke içindeki ayrıcalıklı konumu koruma güdüsünün yeraldığını görmekteyiz. Bu anlamda, 27 Mayıs darbesinden başlamak üzere yaklaşık on- on beş yıllık periodlarla tekrarlanan ve güncellenen askerî müdahalelerin kentli elitler tarafından desteklenmesini, işte bu yerleşik menfaatlerin elden gitmesi durumuna karşı oluşmuş refleks olarak değerlendirmek mümkündür. Özellikle 80 sonrasında Özal hükümetleri döneminde uygulamaya konan ekonomide liberalizasyon politikaları, o zamana kadar korumacı politikalardan ve devlet teşviklerinden beslenen devletçi İstanbul sermayesini son derece rahatsız etmiş, özellikle bu dönemde varlığını hissettiren Anadolu sermayesinin yükselişi, İstanbul sermayesinin Anadolu sermayesi ile arasındaki ekonomik çatışmayı iyice gün yüzüne çıkarmıştır.

Hâlâ zihinlerde tazeliğini koruyan 28 Şubat müdahalesine, kentli burjuvazinin verdiği desteği de, Anadolu sermayesinin yükselişi karşısında yaşanan çıkar çatışması ile açıklamak mümkündür. Erdoğan’ın da belirttiği gibi *“devlet eliyle dağıtılan ranttan kendisinin artık yararlandırılmayacağını, dolayısıyla geleneksel avantajlı pozisyonunu ve seçkin sınıfsal statüsünü kaybedeceği endişesine kapılan büyük sermaye, RP-DYP koalisyonuna sert bir muhâlefet yürütmeye başlamıştır.”*⁵ Bu sert muhâlefet sonraları orduyu darbeye teşvik etmeye kadar varmıştır. Türkiye’de genel seçimler iktidar partisini belirlemenin de ötesinde ülkedeki hâkim sermaye grubunu da belirlemesi açısından önemlidir, çünkü olası bir iktidar değişikliği sermayenin de el değiştirmesi anlamına gelmektedir. Bu yüzden her darbeden önce yinelenen “Rejim elden gidiyor” söylemini de bu anlamda, kentli elitlerin elden giden ayrıcalıklı konumu şeklinde okumak mümkündür. Bir zamanlar ülkenin tüm kaynaklarını imtiyazlı bir şekilde kullanma kudretine sahip olan bu yerleşik çıkar grubu, özellikle merkez sağın yükselişi ile “ben de varım” diyebilme imkânını elde eden Anadolu sermayesi karşısında, özellikle 1950, 1980, 1995 ve 2002 dönemleri sonrasında büyük travmalar yaşamıştır. Bu tarihler bir anlamda Türkiye’de sermayenin yer değiştirmesi ve Türkiye’nin söz sahibi sermayedar gruplarının kompozisyonunun belirlenmesi adına önemli kırılma noktaları olmuş; Anadolu’nun İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyükşehirleri haricindeki küçük şehirlerinde yer alan Anadolu sermayedarları bu kırılma noktalarının akabinde, ayrıcalıklı konumdaki kentli sermayedarları ile aynı seviyede rekabet eder olmuşlardır.

Nitekim Bekaroğlu kentli elitlerin “Rejim elden gidiyor” söylemlerindeki samimi-yetsizliği şu sözleriyle açıklamaktadır:

“Peki, o zaman bazı çevrelerin “Cumhuriyet elden gidiyor” telaşı ne anlama geliyor? Eğer cumhuriyeti halk için doğru olanın ne olduğunu bildiğini iddia eden kendinden menkul seçkin bir azınlığın egemenliği olarak algılıyorsanız

⁵ Mustafa Erdoğan, “28 Şubat Darbesi”, *28 Şubat-Postmodern Bir Darbenin Sosyal ve Siyasal Analizi*, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2007, s.25

ve bu söylem üzerine kurulan iktidar içinde yer alıyorsanız, korkmakta haklısınız, çünkü bu şekilde bir cumhuriyetin artık ayakta kalma şansı yoktur. ⁶

Rejim tartışmalarının arka planını açıklamaya yönelik getirmiş olduğumuz bu yorumlar, başörtüsü meselesi için ne anlama gelmektedir? Her şeyden önce kentli elitlerin gözünde başörtüsü, kendilerinden olmamanın sembolü hâline gelmiştir. Diğer bir ifadeyle sınıfsal çıkar çatışmasında başörtüsü kentli elitlerin gözünde; ekonomide, bilimde, sanatta, entelektüel alanda, üniversitelerde, tiyatrolarda kısacası modern kent yaşantısının hemen her alanında daha önce görülmemesine rağmen artık görülür hâle gelen ve kentli elitlerin bu gibi yerlerdeki tekelerini kıran öteki sınıfı sembolize etmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken hususlardan biri de başörtüsünü, başörtüsü takanların değil, başörtülülere ötekiler olarak gören kentli elitlerin simgeleştirmesidir. Yani başörtüsünün siyasî çatışmadaki simgesel konumunu, Anadolu sermayesinin yükselişine karşı refleksi hareketlere geçen ve başörtüsü serbestisine karşı olan kentli sermayedarlar belirlemektedir.

Anadolu sermayesinin yükselişinin doğal bir sonucu olarak, bilimde, sanatta, entelektüel alanda, üniversitelerde, yargıda hâkim olan kentli elitleri hegemonyası hızla gerilemeye başlamıştır. Bir zamanlar sadece elitlerin doldurduğu tiyatro salonlarında, resim ve heykel sergilerinde, üniversite koridorlarında, opera binalarında, İstanbul'un pahâli restaurantlarında artık bir zamanlar elitlerin gözünde "avam tabaka" olarak algılanan ve birçoğunu ana hatlarıyla muhafazakâr insanların oluşturduğu kişiler görülmeye başlar olmuştur. Fikir tartışmalarında, gazete köşelerinde, açıkoturumlarda başörtülü kızlar "Biz de varız" demeye başlamışlardır. Bu gibi yerlerin kendi tekellerinde olduğunu düşünen kentli elitler, bu yerlerdeki tektiopliliğin yavaş yavaş ortadan kalkmasını kendi hayat tarzlarına ve bu tür yerlerdeki hegemonyalarına bir tehdit olarak algılamaya başlamışlardır. İşte bu hegemonyanın kaybına yönelik tehdit algılaması, kentli elitlerde bir şok etkisi yaratmış ve hızla daha da çoğulculuşan topluma karşı kentli elitler, rejim tartışmaları ve katı bir laiklik anlayışı ile gardlarını almaya başlamışlardır. Özetle, yıllardır başörtüsü meselesi üzerinden yürütülen rejim tartışmalarının, tek parti döneminde yaratılmış kentli sermaye çevrelerinden ve bürokratik oligarşiden meydana gelen kentli elitlerin yaşadığı hegemonik erozyon sebebiyle ortaya çıktığı ve mevcut olanın esasen "rejim tartışması" değil "hegemonya tartışması" olduğu görülmektedir. Dolayısıyla başörtüsü tartışmalarını bu noktadan hareketle incelemek bizi daha sağlıklı bir noktaya getirecektir.

Toplum Sözleşmesi Teorisi ve Doğal Haklar Teorisi Çerçevesinde Başörtüsü Sorunu

Toplumsal sözleşmecî paradigma çerçevesinde, devlet faaliyetlerinin sınırlarına özgürlüklerin ilk kez garanti altına alındığı zaman olan toplumsal sözleşmenin meydana

⁶ Mehmet Bekaroğlu, "Hangi Cumhuriyet Elden Gidiyor", *Radikal İki*, 19.11.2006

na getirilmesi aşamasından itibaren bakılırsa; devletlerin belirli bir amaca yönelik olarak meydana getirildiği, meydana getirilirken sınırsız bir yetki ile donatılmadığı ve devlet faaliyetlerine anayasalar vasıtasıyla belirli sınırlamalar getirilmeye çalışıldığı görülmektedir. John Locke insanların siyasal bir toplum olarak örgütlenmeden ve devletler altında bir araya gelmeden önce doğa durumunda (state of nature) özgür ve eşit bir şekilde yaşadıklarını belirtmiş, istediklerini mülk edinebildiklerini ve mülkleri üzerinde serbestçe tasarruf edebildiklerini ifade etmiştir. Ancak doğa durumunda, zaman zaman doğa yasalarına aykırı hareket eden insanlar da ortaya çıkmış ve bu tür kişilerin varlığı doğa durumundaki insanların kendilerini güvensiz ve huzursuz hissetmelerine neden olmuştur.⁷ Dolayısıyla Locke'a göre, insanların doğa durumundan uygar topluma geçmelerinin altında yatan temel motiv, hayatlarını, özgürlüklerini ve mallarını koruma istekleri olmuştur⁸.

Doğal yaşam durumundan devlet düzenine geçilirken bireyler, yalnızca yargılama ve cezalandırma haklarını devletlere devretmiştir. Bastiat hukukun ve dolayısıyla devlet iradesinin sadece bireysel güçlerin doğal ve meşru olarak yapmaya hakkı olduğu şeyleri yapmakla sınırlandırıldığını belirtmektedir: Bunlar; kişilik ve mülkiyet haklarını korumak, adâletin herkese eşit şekilde hükmetmesini sağlamaktır⁹. Yine Bastiat *"Meşru müdafaa amacıyla her fert güç kullanma hakkına sahiptir. Ferdi güçlerin organize edilmiş bileşimi olan kolektif güç de sadece aynı amaçla kullanılırsa meşrudur; bu amacın dışında kullanıldığı zaman meşruiyetini yitirir"*¹⁰ diyerek devlet müdahalesinin meşruiyet şartlarını çok net şekilde ortaya koymaktadır. Devletin bireyler üzerindeki hâkimiyeti sınırsız değil, toplum sözleşmesi ile ve bu sözleşme sonucu bireylerin devletlere özgürlüklerini garanti altına alması karşılığında devrettiği haklarla sınırlıdır.

Devlet toplumsal sözleşmede belirlenen görevlerinin sınırlarını aşıp bireylerin haklarına müdahale etmeye başlarsa varlık nedenine aykırı davranmış ve meşruiyetini yitirmiş olur. Bireylerin haklarının devlet tarafından sistematik olarak ihlâl edilmesi ise bireylerin itaatsizliğini haklı kılar ve vatandaşlar lehine direnme hakkı doğar¹¹. Bireylerin özgürce hareket edebilme hakkı, bireylere devlet ya da yönetenler tarafından verilmiş bir lütf değil, bireylerin hiçbir kayıt ve şart altında ellerinden alınamayacak ve devletten bağımsız olarak ele alınması gereken bir temel haktır. Çünkü devletler, zaten bireyler tarafından bilinçli bir şekilde meydana getirilmiştir ve devletlerin ortaya çıkış sebebi özgürlüklerin garanti altına alınması isteğidir. Locke'un da belirttiği gibi *"Hukukun amacı özgürlükleri kaldırmak veya kısıtlamak*

⁷ Mustafa Erdoğan, *Anayasal Demokrasi, Siyasal Kitabevi*, Ankara, 2005, s.15

⁸ Atilla Yayla, *Liberalizm*, Liberte Yayınları, Ankara, 2002, s.39

⁹ Frederic Bastiat, *Hukuk*, çev. Yıldırım Arsan, LDT Yayınları, Ankara, 1997, s. 3

¹⁰ Frederic Bastiat, *age.*, s. 58

¹¹ Mustafa Erdoğan, *age.*, s.14

değil, onu korumak ve genişletmektir."¹² Hiçbir bireyin kendi özgürlüklerini kısıtlayacak bir yapıyı bilinçli bir şekilde meydana getirmeyeceği çok açıktır. Dolayısıyla devletlerin, bireylerin temel hak ve özgürlüklerini keyfi olarak kısıtlama gibi bir yetkisi söz konusu olamaz. Bireylerin temel hak ve özgürlüklerine bireylerin rızası olmadan müdahale eden bir devletin, bireyler için var olması söz konusu değildir; böyle bir durumda devlet bireyler için var olmaktan çıkar ve varlığı kendinden menkûl bir yapıya dönüşür.

Diğer taraftan bireylerin pozitif hukuktan kaynaklanmayan, pozitif hukuktan bağımsız olarak sahip oldukları haklardan da bahsetmek gerekmektedir. İnsanların en önemli haklarından biri olan özgür yaşama hakkı pozitif hukuktan bağımsızdır ve meşruiyetini doğal haklardan (natural rights) almaktadır. Doğal haklar devletin var olmasından bağımsız olarak devletler kurulmadan önce de var olan ve insanlara ait olan haklardır. Özgür bir toplumda pozitif hukukun geçerliliğini sağlayabilmesi için, bir evrensel ahlâk anlayışına atıfta bulunması gerekmektedir, dolayısıyla özgür bir toplumda atıf yapılan evrensel ilkeyi doğal haklara yaslanan doğal hukuk oluşturmaktadır¹³. Yani insanların özgürlüğüne dayanak sağlayan insan hakları, kaynağını pozitif haklardan değil, doğal haklardan almaktadır. İşte devletlerin en önemli işlevlerinin bireylerin özgürlüğünü sağlamak olduğunu belirtirken bu görüşümüzü temellendirdiğimiz ana argüman bireylerin müdahale edilemeyecek ve devredilemeyecek doğal haklara sahip olduğudur. Devlet başka hiçbir amaç için bu doğal haklara müdahale edemez. Devlet müdahalesinin yegâne gerekçesi, bireylerin devletlerden ve pozitif hukuktan bağımsız olarak var olan doğal haklarını korumak ve kollamak, özgürlüklerini güvence altına almak olabilir.

Başörtüsü meselesinde, devletin başörtüsü takmak isteyenlere pozitif hukuk vasıtası ile getireceği özgürlük, başörtülülere verilmiş bir taviz ya da lütuf olmaktan çok, her birey gibi başörtülü bireylerin de doğal hukuktan kaynaklanan ve devletin varlığından bağımsız bir şekilde kişilerin doğumu ile kazanılmış olan haklarıdır. Devletin meşruiyetinin kaynağını hem başörtülüler, hem de başörtüsü takmayanlar oluşturduğuna göre, devletin sadece başörtüsüs takmayanların talepleri ile ilgilenmesi ve başörtülülerin taleplerini tamamen gözardı etmesi, devletin meşruiyetinin zayıflamasına yol açacaktır. Başörtüsü meselesi gündeme geldiğinde, kamusal alandaki başörtüsü yasağının devam etmesini savunanlar, farkında olarak ya da olmayarak aslında devlet tarafından yapılması meşru olmayan bir müdahaleyi desteklemektedirler. Dolayısıyla, başörtüsünün serbest olup olmamasını tartışmak bile bu suretle anlamsızlaşmaktadır; çünkü devletin uygulamakta olduğu yasa, bireylerin devletten ve pozitif hukuktan bağımsız olarak, kaynağını insanın doğumu ile kazandığı doğal haklardan alan özgür yaşama hakkına yönelik bir müdahaledir ve böyle bir müdahalenin meşru olduğu hiçbir durumda iddia edilemez.

¹² John Locke, *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*, (çev.Fahri Bakırcı), Babil Yayıncılık, İstanbul, 2004, s.94

¹³ Atilla Yayla, *Siyasi Düşünce Sözlüğü*, Adres Yayınları, Ankara, 2008, s.67

Dinî Özgürlükler, Laiklik, Rejim Tartışmaları

Dini özgürlüklerin alanının genişletilmesini sağlamaya çalışmak ile devlet yönetiminin dini referans olarak yeniden düzenlenmesini talep etmek ne yazık ki belirli kesimler tarafından bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde birbirine karıştırılmaktadır. Dinî özgürlüklerin alanının genişletilmesi gerektiğini savunanların “irticacı” yaftası ile karşılaşmaları ve bu kişilerin faaliyetlerinin “laikliğe aykırı faaliyetler” şeklinde nitelendirilmesi en sık karşılaşılan durumlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle çok partili döneme geçişle birlikte, dinî özgürlüklerin alanının genişletilmesi talebini dile getiren birçok parti rejim tartışmalarıyla muhatap olmak zorunda kalmış, bazıları rejim tartışmaları bahane edilerek askerî darbelerle siyasi arenadan saf dışı bırakılmıştır. Bu süreçte laikliği ortadan kaldırmayı amaçlayan eğilimler de ortaya çıkmamış değildir, ancak dinî özgürlüklerin alanının genişletilmesi gerekliliğini savunanların yanında, devlet yönetiminin dini referans alması gerektiğini savunanların oranı oldukça düşüktür.

Başörtü serbestisinin neden laikliğe aykırı bir uygulama olmayacağına geçmeden önce tartışmanın özünü oluşturan laiklik kavramı ile ilgili kısa bir açıklama yapmakta fayda görmekteyiz. Devletin çeşitli dinî görüşler ile dinî olmayan görüşler arasında tarafsızlığını muhafaza etmesi, herhangi bir dinî görüşe ya da dinî olmayan görüşe negatif ya da pozitif ayrımcılık yapmaması gerektiği düşüncesine dayanan siyasi ve hukukî ilkeye laiklik (secularism) denir¹⁴. Tanımdan da anlaşılacağı üzere, laik bir devletin en temel özelliklerinden biri, tüm dinî ve dinî olmayan inanışlara ve tüm hayat felsefelerine karşı tarafsız olmasıdır. Bu tarafsızlık devleti bir yandan belirli bir dinî inanış ya da dinî olmayan inanış lehine pozitif ayrımcılık yapmaktan alıkoymaz, diğer yandan ise devletin bir dinî inanış ya da dinî olmayan inanış aleyhine negatif ayrımcılık yapmasını engeller. Laik bir devlet kendini belirli bir dinle meşrulaştırmaya çalışmadığı gibi, belirli bir dinin toplumsal alandan tasfiye edilmesi adına dine karşı düşmanca tavır içine de asla giremez.¹⁵ Tüm bu özelliklerinden dolayı laiklik anlayışı, Türkiye’de demokrasinin, din ve vicdan hürriyetinin tesis edilmesi için son derece önemli, yararlı ve gerekli bir ilkedir. Doğru bir şekilde uygulanan, demokrasi ve özgürlük ilkelerini temel alan bir laiklik anlayışının, demokratik bir Türkiye’nin en önemli ayaklarından biri olacağı aşikârdır. Bununla birlikte laiklik anlayışı doğru uygulanmadığı, demokrasi ve özgürlüğü temel almadığı takdirde, baskıcı ve totaliter bir devlet mekanizmasına da hizmet edebilmekte, din ve vicdan hürriyetini sağlamak bir yana tam tersine din ve vicdan hürriyetine yönelik bir tehdit hâline gelebilmektedir.

Türkiye’deki dinî inanç haritasına göz attığımızda, toplumun en büyük kesiminin din olarak İslam’ı benimsediğini görmekteyiz. Yine İslam dinini seçenlerin de sayı-

¹⁴ Atilla Yayla, *Siyasî Düşünce Sözlüğü*, Adres Yayınları, Ankara, 2008, s.137

¹⁵ Atilla Yayla, *age.*, s.137

ca daha büyük bir oranı Sünnî İslâm'ı benimsemiş kişilerden oluşmaktadır. Ancak hemen belirtmek lazım ki, Türkiye'deki hiçbir dinî ya da dinî olmayan inanış kendi içinde bir homojenlik niteliği taşımamakta, dinin yorumlanması kişiden kişiye dâhi çok büyük farklılıklar içerebilmektedir.

Bununla birlikte, Türkiye'de devlet mekanizmasının laik bir devlet olmanın gerektirdiği şekilde, kendi içinde homojen olmayan bu farklı inanışlar karşısındaki tarafsızlığı sağlayamadığını görmekteyiz. Devlet mekanizması, son derece heterojen bir şekilde farklılık gösteren çeşitli din algılayışlarını, Diyanet İşleri Başkanlığı adlı bir devlet kurumu vasıtasıyla tektipleştirme yoluna gitmektedir. Dinin farklı yorumları, farklı algılayışları bu kurumun müdahaleleri sonucu hayat bulamamakta, farklı dinî yaşayışlar çoğu kez önemli ölçüde baskıya uğramakta ve tektipleştirilmeye çalışılmaktadır. Dinî algılayışın tektipleştirilmeye çalışılmasının en somut örneği ise; devlet okullarındaki zorunlu din dersleri vasıtasıyla dayatılan, sınırlarını ve kurallarını devletin belirlediği resmî İslâm algılayışında kendini göstermektedir. Bu zorunlu din dersleri vasıtasıyla topluma, tek bir doğru ve geçerli İslâm anlayışının olduğu ve bunun dışındakilerin yanlış bir İslâm inancını ya da yaşayışını temsil ettiği algısı verilmeye çalışılmaktadır. Bu resmî İslâm'ın en önemli özelliği de, tam resmî ideolojinin istediği gibi ve resmî ideolojinin meşruiyetini güçlendirebilecek bir yorumlanışın eseri olmasıdır. Devletin bu noktada dine müdahalesinin amacı; dindar kesimi ve dinin bizzat kendisini kontrol altına almak, dinin toplumsal alanda hayat bulmasını mümkün olduğunca engelleyerek dinî salt bir gündelik ibadete indirgemek şeklinde yorumlanabilir. Tam da bu noktada, Erdoğan'ın da belirttiği gibi din ve vicdan hürriyeti, yalnızca bireylerin inançlarını ve vicdanî kanaatlerini güvence altına almakla kalmaz, aynı zamanda mü'minlerin hem bireysel-mahrem alanda hem de toplumsal alanda dinî inançlarının gerektirdiği gibi hareket edebilmeleri özgürlüğünü içerir¹⁶.

Başörtüsü sorununda meselenin özü, Türkiye'deki laiklik anlayışının, tanımını yaptığımız bu din ve vicdan hürriyeti anlayışını tesis edememesinde saklıdır. Kamusal alan birbirinden farklı birçok dinî inanışa sahip kişileri içermektedir ve bir kişinin kamusal alana girdiği andan itibaren tüm kimliklerinden arınmasını beklemek mümkün değildir. Sözelimi bir kişi, toplumsal cinsiyet bağlamında erkek kimliğine sahipse, kamusal alana girdiğinde de erkek kimliğini devam ettirmektedir ve bu kişinin yaptığı kamu hizmeti ile aynı kişinin kadın ya da erkek kimliğine sahip olmasının bir ilgisi ya da bağlantısı yoktur. Yayla'nın da belirttiği gibi *"kamu otoritesinin tarafsız olması demek, kendisine verilen görevleri devlet aygıtının tarafsız olarak işlemlerini sağlayacak şekilde dizayn edilen kurallara uygun olarak yürütmek demektir."*¹⁷ Bu noktada, kişi eğer bir kamu görevlisi ise, kamusal alanda kamu görevi

¹⁶ Mustafa Erdoğan, "Sivil Özgürlük Olarak Din ve Vicdan Özgürlüğü", *Liberal Düşünce*, Sayı:21, Kış 2001, s.42

¹⁷ Atilla Yayla, *İki Cumhuriyetin Kavgası*, Liberte Yayınları, Ankara, 2007, s.128

çerçevesinde yaptığı faaliyetlerle, kamusal alanda kamu görevi ile alâkası olmayan faaliyetlerini net bir şekilde ayırmak gerekmektedir. Çünkü bir kişinin kamusal alanda kamusal görevini ilgilendiren faaliyeti bu hizmetten yararlanacak kişileri ilgilendirirken, aynı kişinin kamusal alandaki kamusal görevi ile alâkası olmayan faaliyetleri yalnızca kişisel tercih olarak ele alınabilir ve bu faaliyetler sadece bu kişiyi ilgilendirir. Bu bağlamda, kişinin kamusal alanda giydiği giysinin, kamusal görevin mahiyetiyle herhangi bir ilgisi bulunmamaktadır, dolayısıyla bu kişinin kamu görevi sırasında dini referans olarak bir kamu görevi ifa ettiğini iddia etmek mümkün değildir.

Diğer taraftan, bir kadının ateist ya da deist olması, başı açık bir Müslüman olması ya da başörtülü bir Müslüman olması birbirinden farklı kişisel tercihlerin ifadesidir. Bu anlamda başı açık olmak nasıl bir hayat felsefesini ifade ediyorsa, başörtülü olmak da, ateist ya da deist olmak da diğer bir hayat felsefesini ifade etmektedir. Burada asıl önemli nokta şudur ki, bu saydığımız yaşam tarzlarının hiçbiri tarafsız ya da nötr bir pozisyonu ifade etmemektedir. Bu noktadan hareketle devletin kamusal alanda herkesin başını örtmeye zorlaması ile herkesin başını açmaya zorlaması arasında herhangi bir herhangi bir fark bulunmamaktadır.

Türkiye pratiğini incelediğimizde, devletin farklı hayat felsefeleri karşısında tarafsızlığını muhafaza etmeyi başaramadığını görmekteyiz. Kamusal alanda ateist, deist ya da başı açık bir Müslüman kadın kendi hayat felsefesini rahatça yaşayabilirken, başörtülü bir kadın kendi hayat felsefesini bir kenara bırakmak zorunda bırakılmaktadır. Yani devlet, laikliği tesis etme anlamında tarafsız davranmamakta ve açıkça taraf olmaktadır. Bu durum Türkiye’de devletin laiklik anlayışını tesis edemediği şeklinde yorumlanabilir. Üstelik laiklik anlayışının işlerlik kazanamamasının sebebi, başörtüsünün kamusal alanda serbest olması değil, tam aksine kamusal alanda yasak olmasıdır. Yayla’nın da belirttiği gibi *“Bir kamu otoritesi vatandaşlarını bir dine uygun davranmaya ya da davranmamaya zorlayamaz. Dinî tercihi şu ya da bu oldu diye vatandaşlara pozitif ya da negatif ayrımcılık uygulayamaz.”*¹⁸ Laiklik ilkesini benimsediğini iddia eden bir devletin bu noktada yapması gereken, farklı inanış ve yaşayışlar karşısında tarafsızlığını muhafaza etmek suretiyle, kişilerin din ve vicdân hürriyetlerini garanti altına almak, herhangi bir yaşam tarzının diğerini baskı altına almasını engellemek, her bireyin istediği yaşam tarzını başkalarının yaşam tarzını kısıtlamadan yaşayabilmesini sağlamaktır. Dolayısıyla başörtüsü serbestisinin laikliğe aykırı olacağını iddia eden bir kişi ya laikliğin ne olduğu konusuna tam hâkim değildir, ya da laiklik anlayışını zihnindeki totaliter ideallere ulaşmak için bir araç olarak görmektedir.

Şüphesiz ki bir siyasî partinin başörtüsüne serbesti getirmeye çalışması bir özgürlük alanını genişletme meselesidir ve böyle bir gayretin devletin dini referans olarak

¹⁸ Atilla Yayla, *age.*, s.129

yeniden yapılandırılması ile hiçbir alâkası bulunmamaktadır. Demokratik bir hukuk devleti olduğunu iddia eden her devlet, vatandaşlarının dilediği yaşam tarzını özgürce yaşayabilmesini sağlamakla mükelleftir ve bireylerinin özgürlüklerini garanti altına alamamış bir devletin demokratik bir hukuk devleti olduğunu iddia etmek oldukça güçtür. Tam da bu noktada, başörtüsünün üniversitelerde ve çeşitli kamu kurumlarında yasak olması sebebiyle dilediği yaşam tarzını özgürce yaşayabilmesinin önüne engeller çıkarılan ve bu engeller sebebi ile hayatları altüst olan bireylerin özgürlük taleplerinin siyaset arenasında ve siyasî partiler nezdinde karşılık bulmasından daha doğal bir durum olamaz. Siyasal partilerin en temel amacı zaten toplumun çeşitli kesimlerinin sorunlarını siyaset mekanizması vasıtası ile çözüme kavuşturmaya çalışmaktır. Dikkat edilirse, başörtüsü meselesindeki talep bir temel hak ve özgürlük talebidir. Başörtüsü kullanımının serbest olması için çaba harcayan bir siyasî partinin de bu alandaki faaliyeti bir dinî düzenleme anlamına gelmemekte, böyle bir faaliyet tam aksine özgürlük alanının genişletilmesi ile alâkalı bir irade beyanını ifade etmektedir.

Nitekim Anayasa Mahkemesi'nin AK Parti'nin kapatılması istemiyle açılan davada açıkladığı gerekçeli kararına "karşı oy" yazısı yazan Anayasa Mahkemesi Başkanı Haşim Kılıç, AK Parti'nin başörtüsüne özgürlük getirme yolunda yaptığı yasal düzenlemelerin neden laiklik ilkesine aykırı olmayacağını şu sözleriyle ifade etmektedir:

"Bu (başörtüsünün serbest olması ile ilgili) söylemlerin laikliği ortadan kaldırma amacı taşıdığını söylemek oldukça zordur. Zira siyasî partilerin tek sermayesi toplumsal sorunlar ve taleplerdir. Bir boyutuyla öğrenim diğer boyutuyla din ve vicdan özgürlüklerini ilgilendiren bu konuların siyasî bir parti tarafından dile getirilmesi hem Anayasamızın hem de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin güvence altına aldığı ifade özgürlüğü kapsamındadır."¹⁹

Dolayısıyla Haşim Kılıç'ın da burada çok net bir biçimde ortaya koyduğu gibi, başörtüsüne serbestlik getirmeye çalışan bir siyasî partinin laiklik karşıtı bir eylem içinde olduğunu iddia etmek düşünce ve düşünceyi ifade hürriyetini hiçe saymak anlamına gelmektedir.

Ayrıca başörtüsü serbestisini amaçlayan bir yasama faaliyetinin laikliği zedeleyeceği ve hatta İran'da olduğu gibi bir baskı rejimi ortaya koyacağı iddiası gerçeklerden oldukça uzaktır. Başörtüsü serbestisini amaçlayan bir yasama faaliyetine karşı bir kimsenin, "*Bizim başımızı zorla kapatmaya çalışıyorlar*" demesi için, sözkonusu yasanın pozitif -müdahaleci- bir mahiyette olması gerekmektedir. Oysa bu yasa değişikliği pozitif -müdahaleci- bir muhteviyâta değil, negatif -devletin müdahale alanını kısıtlayan- bir muhteviyâta sahiptir. Böylesi bir düzenleme sonucunda başörtüsü takmayanların hayatlarında herhangi bir değişiklik olmayacağı son derece açıktır. Başörtülü olmayan kişiler, yasa çıkmadan önce nasıl başları açık şekilde üniversiteye girebiliyorlarsa, yasa çıktıktan sonra da aynı şekilde başları açık bir

¹⁹ Anayasa Mahkemesi'nin Gerekçeli Kararı ve Anayasa Mahkemesi Başkanı Haşim Kılıç'ın Karşı Oy Yazısı için bkz. <http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/IPTALITIRAZ/K2008/K-2008-116.htm>

şekilde üniversiteye girebileceklerdir. Yani yasanın başörtüsü takmayanların yaşamını ilgilendiren herhangi bir tarafı yoktur.

Diğer yandan argümanımızı destekleyen başka bir nokta da, başörtüsüne serbestlik isteyenlerin dinî kaynakları değil, evrensel hukuku referans almalarıdır. Oysa başörtüsü serbestisine karşı çıkanların birçoğu, başörtüsünün aslında dinin bir gereği olmadığını iddia etmekte, bu iddialarını kanıtlamak için ironik bir şekilde Kuran-ı Kerim'den referanslar ortaya koymaya ve başörtüsü serbestisi tartışmalarını hukukî bir tartışma olmaktan çıkarıp dinî bir tartışma hâline dönüştürmeye çalışmaktadırlar. Şüphesiz ki başörtüsünün dinen bir emir olup olmadığını araştırma işi dinbilimcilerin-ilahiyatçıların konusu dâhilindedir. Ancak başörtüsü serbestisi noktasında, başörtüsü takmanın gerekliliğinin dinen yorumlanmasına; Kuran-ı Kerim'den, Hadis-i Şerif'ten ya da din alimlerinden referanslar ortaya koyulmasına gerek yoktur. Çünkü başörtüsünün serbest olup olmaması meselesi dinî bir mesele değil, hukukî bir meseledir. Burada tartışma konusunu, başörtüsü giymenin arkasındaki normatif değer yargıları değil, tüm normatif yorumlardan bağımsız olarak başörtüsü giyme eyleminin bizzat kendisinin serbestçe gerçekleştirilip gerçekleştirilemeyeceği oluşturmaktadır. Bu noktadan hareketle, tüm din adamları bir araya gelip, başörtüsünün bir dinî emir olmadığını ortaya koysa ve hatta Kuran-ı Kerim'den de başörtüsünün dinin bir emri olmadığına yönelik kanıtlar ortaya konsa bile, bu kanıtlar başörtüsünün yasak olması için bir gerekçe oluşturamaz. Başörtüsünün serbest olması gerektiğini savunanlar için böylesi bir savunmanın gerekçesi, başörtüsünün dinin bir gereği olması değil, evrensel insan hakları değerleri ışığında her insanın dilediği gibi giyinme ve dilediği yaşam tarzına sahip olabileme hakkının bulunmasıdır. Dolayısıyla başörtüsü tartışmalarında, ortada bir dinî tartışma değil, hukukî bir tartışma mevcuttur. Başörtüsü tartışmasının tarafları olan siyasi partiler de esasen dinî bir tartışma değil, hukukî bir tartışma yapmaktadırlar.

Sayıdığımız bütün bu sebeplerden dolayı, yıllardır dinî özgürlüklerin alanının genişletilmesi talebini dile getiren partilerin, kendilerini rejim tartışmalarının içinde bulması, ya bu taleplerin yeterince anlaşılmasından ya da rejim tartışmalarını körükleyenlerin kötü niyetinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, Türkiye'ye toplumsal cepheleşmeden başka bir şey getirmemiş rejim tartışmalarının son bulması için bu taleplerin birer özgürlük talebi olduğunun ve dinî özgürlüklerin alanını genişletmeye yönelik bu taleplerin laikliğe aykırı olmak bir kenara tam tersine laiklik anlayışının pekiştirilmesini sağlayacağına her kesimce anlaşılması gerekmektedir.

Başörtüsü Serbestisi Kamusal Hizmet Sırasında Ayrımcılığa Sebep Olur mu?

“Başörtüsü gibi bir giysinin kamusal alanda serbest bırakılması, acaba bazı kişilerin kamusal hizmet alma ya da verme sırasında pozitif ya da negatif ayrımcılığa

uğramasına neden olabilir mi?” sorusu, başörtüsü tartışmalarında çok kritik bir yer teşkil etmektedir. Hemen belirtelim ki böyle bir uygulamanın negatif ya da pozitif bir ayrımcılığa yol açması olasılıklar dâhilindedir. Ancak pozitif ya da negatif ayrımcılığın kaynağı hem başörtülüler, hem de başörtülü olmayanlar olabilir. Yani başörtülü birinin başörtülü olmayan bir başka kişiye negatif ayrımcılık yapma olasılığının bulunduğu kadar, başörtülü olmayan birinin de başörtülü bir kişiye negatif ayrımcılık yapma olasılığı mevcuttur.

Toplumda hiçbir birey bir başkasına benzememektedir ve bu farklılığın sonucu olarak her bireyin kişisel tercihleri, bir başkasından farklı olabilir. Bu bireysel farklılıklar bazen gözle görülemez ya da ilk bakışta farkedilemez bir şekildedir, bazen de kişinin dış görünüşünden kolayca anlaşılabilir. Bireysel farklılıklar, bu farklılıkların tamamen ortadan kaldırılmaya çalışıldığı faşist ülkelerde bile mevcuttur ve hemen her toplumda birbirinden farklı olan bireyler, bir arada yaşamak durumundadırlar.

Bununla birlikte bireysel farklılıklar zaman zaman kamusal hizmetler sırasında çatışmalara, pozitif ya da negatif anlamda ayrımcılıklara yol açabilmektedir. Her bir kişinin bir diğerinden farklı olduğu bir toplumda, kişilerin tercihleri sebebiyle baskı görme olasılığı sadece başörtüsü konusu ile sınırlı değildir. Sözgelimi herhangi bir kamusal hizmet alma ya da verme sırasında muhafazakâr bir dünya görüşüne sahip bir kişi ile bir eşcinselin arasında bir takım çatışmalar doğabilir ve her iki taraf da diğer tarafı kendi varlığı için tehdit olarak görebilir. Aynı şekilde, toplumsal cinsiyet anlamında da sık sık karşılaşılan negatif ya da pozitif ayrımcılık hemen hemen her toplumda ortaya çıkabilen bir problemdir. Ancak toplumsal cinsiyet alanındaki ayrımcılığı önlemek için erkeğin ya da kadının kamu sektöründe çalışmasını engellemek, ya da kamusal bir hizmeti almasını önlemek kimsenin aklına bile gelmemektedir. Erkeklerin kendi cinsiyetindeki kişilere pozitif ayrımcılık yapmasını engellemek için erkeklerin bir devlet dairesinde çalışmasını ya da üniversitede eğitim görmesini engellemeye çalışmak ne kadar saçma ise, aynı şekilde bir başörtülünün başka bir başörtülüye pozitif ayrımcılık yapması olasılığına karşı başörtülülerin devlet dairelerinde çalışma ya da üniversite eğitimi alma hakkının elinden alınması da o derece saçmadır. Bu konuda alınması gereken yegâne önlem, yaşam tarzından dolayı negatif ayrımcılığa uğradığını iddia eden kişinin yargı yoluna başvurmasının önünü açmaktır. Kişi başörtüsünü kamusal hizmet sırasında bir pozitif ya da negatif ayrımcılık ögesi olarak kullanıyorsa, ancak o zaman bir sorun ortaya çıkmaktadır ve kişi ancak böyle bir durumda yargı önünde hesap vermek zorundadır. Fakat bir kişinin yalnızca giyimine bakarak, kamusal hizmet verme sırasında adâletli olmayacağı hükmüne varmak, ancak sağlıksız bir düşünce yapısının ürünü olabilir. Burada dikkat edilecek nokta kişinin giyim kuşamı değil, kamusal alanda vuku bulan ve kamusal alandaki görevini ilgilendiren eylemleridir. Yani kişinin eylemin mahiyetinde bir ayrımcılık olup olmadığı önem taşımaktadır; yoksa kişi yaşam tarzı, giyim, kuşam gibi özneyi ilgilendiren noktalarda bir başkasına benzemek zorunda değildir.

Kaldı ki herhangi bir ayrımcılığın ortaya çıkabileceği, sadece bir olasılıktan ibarettir. Henüz vuku bulmamış bir eylemden dolayı, kişileri suçlu ilân etmek ve yasaları olasılıklara göre şekillendirmek son derece yanlış bir durum ortaya çıkaracaktır. Aynı şekilde yüzbinlerce başörtülü arasında ayrımcılık yapanların bulunması, ayrımcılık yapmayan başörtülülerin de potansiyel suçlu ilân edilip cezalandırılmasını gerektirmez. Bir kişiyi bir başkasının işlediği suç nedeni ile yargılamak mümkün değildir. Sonuç olarak, başörtülü kişilerin kendileri gibi başörtülü olan diğer kişiler lehine pozitif ayrımcılık yapacağı ya da kendilerinden farklı giyim tarzına sahip kişilere karşı negatif ayrımcılık yapacağı öne sürülerek başörtüsünün kamusal alanda yasak olmasını talep etmenin haklı bir tarafı bulunmamaktadır.

Sosyal Baskı mı, Devlet Baskısı mı?

Başörtüsü yasağını destekleyenlerin önemli bir kısmı, kendilerinin sosyal hayatta başörtülüler tarafından baskı görmeleri olasılığını, başörtüsü yasaklarına gerekçe olarak ortaya sürmektedirler. Diğer bir ifadeyle, başörtülü kişilerin baskısından çekinen kesimler, başörtüsünün toplumsal hayattan soyutlanması için başörtüsünün üniversite, kamu kurumları gibi ortak yaşam alanlarında yasaklanmasını talep etmektedirler.

Hemen belirtelim ki, değişen yer ve zamana göre her bireyin içinde yaşadığı toplumda ya da bölgede kişisel tercihlerinden dolayı baskı görmesi olasılığı mevcuttur ve kişisel özgürlüğünün baskı altına alınmasından çekinen bireyin bu korkusuna sonuna kadar hak vermek gereklidir. Bu noktadan hareketle, sosyal yapısı gereği fazlasıyla muhafazakâr bir çevrede, muhafazakâr olmayan birinin sosyal bir baskıya mâruz kalma olasılığı mevcuttur. Ancak burada dikkat edilmesi gereken çok önemli bir husus mevcuttur. O da, değişen yer ve zamana göre, tam tersi bir sosyal çevrede tam tersi bir baskının görülmesi olasılığıdır. Türkiye'nin çeşitli yerlerinde başörtülü olmayanların baskı gördüğü kadar, birçok yerlerinde de başörtülüler aynı sosyal baskıyı görmektedir. Nitekim İstanbul Üniversitesi eski rektörü Prof. Dr. Mesut Parlak'ın "Başörtülü bir öğrenciye hak ettiği notu veremem" sözü bu olasılığı çok net biçimde ortaya koymaktadır. Yine aynı üniversitede başörtülü öğrencilere sistematik olarak baskı yapmak amacıyla kurulan ikna odaları da hâlâ hafızalardaki tazeliğini korumaktadır. Bir kişinin oruç tutmadığı için dışlanması, ötekileştirilmesi ne kadar istenmeyen bir baskı ve ayrımcılık durumu ortaya çıkarıyorsa; başörtülü birinin eğitim hakkından yoksun bırakılması, kamusal alandan dışlanması, birçok yerde acımasızca ötekileştirilmesi, hatta daha ileri gidilerek potansiyel rejim düşmanı ilân edilmesi de aynı derecede istenmeyen bir baskı ve ayrımcılık durumu ortaya çıkarmaktadır.

Rand *"Birey haklarını ihlâl etmek demek, onu kendi yargısının aksi yönde davranmaya zorlamak veya onun değerlerini kamulaştırmak demektir. Esas olarak*

bunu yapmanın yalnız bir yolu vardır: Fiziksel zor kullanımı. İnsan haklarının iki olası ihlâlcisi vardır, suçlular ve siyasî yönetim."²⁰ sözleri ile bireylerin hak ve özgürlüklerinin hangi durumlarda ihlâl edilebilme olasılığının mevcut olduğunu ve bu ihlâlleri yapabilecek olası ihlâlcileri ortaya koymaktadır. Ayn Rand'ın da belirttiği gibi, kişilerin hak ve özgürlüklerinin bir taraftan suçlular, diğer taraftan ise siyasî yönetim tarafından ihlâl edilebilme olasılığı vardır. Suçluların hak ihlâllerini engellemek nispeten daha basittir; hukuk kuralları ve devletin kolluk güçleri vasıtasıyla, bireylerin hak ve özgürlüklerine müdahale eden kişilere karşı gerekli yaptırım uygulanabilir. Oysa hak ihlâli eğer siyasî yönetimden kaynaklanıyorsa, bu ihlâli engellemek oldukça zordur, çoğu zaman da mümkün değildir. İşte başörtüsü meselesinde de, başörtülülerin baskısından çekindiği için başörtüsünün yasaklanması gerektiğini savunan kesimlerin gözden kaçırdığı nokta tam da burada ortaya çıkmaktadır. Ortada iki farklı yaşam tarzı, iki farklı hayat felsefesi vardır. Bir kesim başörtülü olmayı tercih ederken, diğer kesim başörtüsüz olmayı tercih etmektedir. Her iki kesimin de baskı görme olasılığı mevcuttur. Ancak arada şu şekilde bir fark vardır: Başörtüsü takmayanlara gelmesi muhtemel baskı, diğer bireylerden kaynaklanmaktadır ve az önce belirttiğimiz gibi hukuk vasıtası ile bu baskı kolaylıkla bertaraf edilebilir. Ancak başörtülülerin hak ve özgürlüklerine yönelik müdahalenin kaynağı bizzat devlet otoritesidir ve bu müdahaleyi engellemek kesinlikle mümkün değildir. Diğer bir ifadeyle, eğer ortada başörtülü olmayanlara yönelik baskı mevcutsa, bu devlet otoritesinden kaynaklanmayan, münferit ve sistematik olmayan bir baskıdır. Oysa başörtülülerin yaşam tarzlarına kanunlar yoluyla, sistematik ve karşı koyulamaz bir müdahale sözkonusudur. Bu haksız müdahaleye karşı çıkmaya çalışan bir kişi, kanunlar karşısında suçlu konuma düşebilecektir. Yani bir anlamda başörtülülerin yaşam tarzlarına yönelik müdahale kurumsallaşmıştır. Bir tarafta varsayımlar üzerinden yürütülen bir tartışma varken, diğer tarafta yasalarca kesinleşmiş bir baskı ve özgürlük ihlâli vardır.

Kaldı ki, bir kişinin salt başörtülü olması sebebiyle, diğer insanların üzerinde baskı kuracağı ve onların özgürlüklerine saldırıda bulunacağı iddia edilemez. Çünkü eğer ortada bir baskı varsa bu salt başörtüsü takma faaliyetinden değil, kişinin baskıcı tutumundan kaynaklanmaktadır. Burada suçun sebebi başörtüsü takma fiili değil, kişinin kendi iradesi dâhilinde baskı kurmayı amaçlamasıdır. Başörtüsünün bir giysi olarak, takan kişiden bağımsız olarak baskı oluşturma kudreti yoktur. Dolayısıyla eğer bir kişi bir başkasının yaşam tarzına, kişisel tercihlerine yönelik bir baskı yapıyorsa, burada cezalandırılacak olan unsur o kişinin gerçekleştirmiş olduğu baskı eyleminin kendisidir, başörtüsü değildir. Ayrıca sokakta başörtülü ve başı açık binlerce kişi birlikte yaşamlarını sürdürmekte, başörtülülerle başörtülü olmayanlar gündelik hayatın birçok aşamasında karşı karşıya gelmektedirler. Bu kişiler

²⁰ Ayn Rand, *İnsanın Hakları*, içinde: *Sosyal ve Siyasal Teori Seçme Yazılar*, (Der:Atilla Yayla), Ankara: Siyasal Kitabevi, 1993. 258-264.

sokakta birbirlerine baskı yapmazken, aynı kişilerin üniversite yerleşkesine ya da kamu kurumuna girdiği anda baskı yapmaya başlayacağını iddia etmek gerçeklerle bağdaşmaktan çok uzaktır. Sonuç olarak, kendi hayat tarzını garantiye almak için hiç kimsenin, bir başkasının yaşam tarzının engellenmesini talep etme hakkı yoktur. Eğer bir kişi, bir başkasının kişisel özgürlüklerinin kısıtlanmasını talep ediyorsa, dünyanın neresinde olursa olsun, bu kişi yasakçı olarak anılacaktır.

Başörtüsü Serbestisine Karşı Benmerkezci Karşı Çıkış

Başörtüsü serbestisine karşı çıkan birçok kişi, başörtüsü ile ilgili bireysel duygu ve düşüncelerini gerekçe olarak ortaya koyma eğilimindedir. Diğer bir ifade ile bu kişiler başörtüsünü bir giysi olarak beğenmediklerini belirtmekte, buna karşılık kendi giyim şekillerinin daha güzel, düzgün ve doğru olduğunu vurgulamaktadırlar. Buna ek olarak, başörtüsü yasağı savunucuları tarafından en çok dile getirilen söylemlerden biri de, başörtüsünün çağdışı bir anlayışın sembolü olduğu, çağdaş değerleri ise kendi giyim şekillerinin temsil ettiği şeklindedir. Başörtüsü yasağına meşruiyet temeli kazandırma amacıyla ortaya atılmış bütün bu söylemleri tahlil ettiğimizde, söylem sahiplerinin zihinsel arka planında, kendi yaşam tarzlarının diğer kişilerin yaşam tarzından daha üstün olduğuna yönelik bir inanın mevcut olduğunu görmekteyiz.

Herkesçe uzlaşılmış, genelgeçer bir doğru ya da yanlış yaşam tarzı olabilir mi? Farklı yaşam tarzları arasında üstünlük ya da ikincillik bağlamında bir hiyerarşi mevcut mu? Bir yaşam tarzından bir kişinin ya da toplumun bir kısmının hoşlanmaması, o yaşam tarzının kamu otoritesi ile sınırlandırılması için bir gerekçe olabilir mi? Bu sorulara verilecek cevaplar, bize cevap verenin dünya görüşünün ne olduğuyla ilgili önemli ipuçları verecektir.

Sözgelimi bir kişi, sırf hoşlanmadığı için bir başkasının yaşam tarzının kısıtlanmasını istiyorsa, bu kişinin özgürlükçü ve demokrat bir çizgiye meyilli olduğunu iddia etmek mümkün değildir. Aynı şekilde, herkesçe uzlaşılabilir ve genelgeçer bir “doğru yaşam tarzı” ve “yanlış yaşam tarzı” olduğunu iddia eden ve kendi yaşam tarzını diğer bireylerin yaşam tarzından daha üstün gören kişilerin de yine otoriter ya da totaliter ideolojilere eğilimli kişiler olduğu görülecektir. Meseleyi Türkiye özelinde incelediğimizde, günlük tepkilerinde otoriter ya da totaliter bir sistemin gereği olan talepleri dile getiren birçok kişi, bu taleplerinin otoriter ya da totaliter bir anlayışın ürünü olduğunun farkında değildir. O yüzden çoğu özgürlük ve demokrasi karşıtı söylem, farkında olmadan ve bilinçsizce ortaya konmaktadır. Kendi yaşam tarzlarını merkeze koyup diğer tüm kişileri bu yaşam tarzı üzerinden tanımlayan ve kendi yaşam tarzları dışındaki her türlü yaşam tarzının devlet otoritesi kanalıyla kısıtlanmasını talep eden kesimler, bu taleplerin ironik bir şekilde çağdaşlığın gereği olduğunu ifade etmektedirler. Bu kesimlere göre başörtülü olan ve olmayan iki farklı kişinin yaşam tarzları karşılaştırıldığında, başörtülü olmayan

kişinin yaşam tarzı diğerine göre daha üstün bir konumdadır. Yine bu kesimlere göre, bu üstün yaşam tarzı tüm topluma kamu otoritesi vasıtası ile kabul ettirilmeli, tüm toplum başörtülü olmayanların paydasında buluşmalıdır. Sonuç olarak demokratik bir toplum modelinin yerini, tüm toplumun tek bir yaşam tarzında birleştirildiği, diğer bir deyişle tektipleştirildiği bir yapı alacaktır. Oysa kendi yaşam tarzını başkalarına dayatmaya kalkışan, bütün toplumu kendi zevk ve beğenileri etrafında birleştirmeye çalışan ve tektipleştirici toplum mühendisliği projelerine destek olan bu kişilerin, özgürlük, demokrasi, insan hakları gibi çağdaş değerlere en uzak kişiler olduğu son derece açıktır. Yayla'nın da belirttiği gibi

“Çağdaşlık bir hayat tarzının dayatılmasına değil, farklı hayat tarzlarının bir arada yaşatılabilmesine dayanır. Önüne hangi sıfatı eklerseniz ekleyin hiçbir hayat tarzı bir diğerlerinden kendiliğinden üstün ve kamu otoritesi tarafından pozitif ayrımcılığa tâbi tutulmaya lâyık değildir. Açık ve geniş bir toplumda bir veya iki değil birçok hayat tarzı bulunur. Hatta, bir insan hayatı boyunca birden çok hayat biçimini tecrübe edebilir. Dahası, birçok kişi melez hayatlar yaşar. İyi toplum tek hayat biçiminin egemen olduğu toplum değil farklı hayat tarzlarının var ve hatta rekabet içinde olduğu toplumdur.”²¹

Dolayısıyla farklı hayat tarzlarının bir arada özgürce hayat bulması gerektiği fikrini desteklemeyen kişilerin, çağdaş değerlerin savunuculuğunu yaptığını iddia etmesi mümkün görünmemektedir. Hatta bu kesimler tarafından çağdışı olarak nitelendirilen kişilerin bir çoğunun çağdaş değerler olan demokrasiye, insan haklarına, çoğulculuğa, özgürlüklere bağlılığı, kendini çağdaş olarak adlandıran kesimlerden daha fazladır. Bu yargıya, Türkiye'nin yakın tarihini inceleyerek ulaşmak da mümkündür. Çağdışılığın bir göstergesi olan askerî darbelerin bir çoğunu, kendini çağdaş olarak adlandıran kesimlerin açık ya da örtülü olarak desteklediği bilinmektedir. Buna karşılık askerî darbeler ve sivil siyasete yönelik tehditlere karşı toplumun farklı kesimlerinin verdiği tepkileri incelediğimizde, toplumun nispeten daha muhafazakâr kesimlerinin sivil, demokratik siyasete daha çok destek verdiğini söyleyebiliriz. Bu noktadan hareketle, başörtülülere yönelik “çağdışı” yaftası çok fazla bir anlam ifade etmemektedir. Çünkü başörtülülere “çağdışı” yaftasını yapıştıranların, az önce de belirttiğimiz çoğulculuk, demokrasi, insan hakları, özgürlükler gibi çağdaş değerlerin hiçbirini savunmadıkları rahatlıkla görülmektedir.

Hiçbir birey, başka bir bireye kendi yaşam tarzını, giyim-kuşamını, saç şeklini, savunduğu değerleri beğendirmek zorunda değildir. Aynı şekilde, hiç kimse de bir başkasının yaşam tarzını, giyim-kuşamını, saç şeklini, savunduğu değerleri beğenmek zorunda değildir. Yasa koyucular, kendi beğenilerini baz alarak yasal çerçeveler çizemezler. Bir kişinin bir yaşam tarzından hoşlanmaması, o yaşam tarzının yasak olmasını gerektirmez. Özipek'in de belirttiği gibi; “*başörtüsünün iyi veya kötü olduğunu düşünenlerin yapması gereken, bu konudaki düşüncelerini ifade etmek*

21 Atilla Yayla, “Türkan Saylan ve 27 Mayıs”, *Zaman Gazetesi*, 29.05.2009

*ve karşı görüşte olanları ikna etmeye çalışmakla sınırlıdır.*²² Kamu otoritesi, kişilerin kendi beğendikleri yaşam tarzlarının toplumda egemen olması, beğenmedikleri yaşam tarzlarının toplumdan dışlanması için kullanılamaz. Diğer bir deyişle, kamu otoritesi kullanılırken, karar alma mekanizmalarına etkisi olanların kişisel beğenilerinin bir önemi yoktur. Kişisel beğenilerin klavuzluğunda, başka bireylerin “beğenilmeyen” yaşam tarzlarına yönelik kısıtlamalar getirilemez.

Başörtüsü Bir Siyasal Simge midir?

Başörtüsü serbestisine karşı çıkanların birçoğu, başörtüsünün siyasal bir simge olduğunu belirtmekte ve bunu takanların başörtüsü vasıtasıyla belirli siyasî amaçlara hizmet ettiğini iddia etmektedirler. Diğer bir deyişle, bu iddialara göre başörtüsü takma eyleminin arkasındaki temel motivler tamamen siyasaldır. Öncelikle böyle bir iddianın en temel hatası, tüm başörtülülere aynı şeyleri düşünen, aynı şeyleri hedefleyen homojen bir kitle olarak görmesi ve bir homojen kitlenin varlığını veri olarak almasıdır²³. Bu toptancı bakış açısını sosyal bilimlerde uygulamak, son derece yanlış sonuçlara varılmasına neden olacaktır. Bir toplumda aynı şeyleri düşünen, aynı ideallere sahip olan, tümüyle ortak hareket eden bir kitleyi bulmak hemen hemen imkânsızdır, çünkü her sosyal entite kendi içinde çeşitlilik göstermektedir. Kaldı ki böyle bir homojenliğin, grubun üyeleri tarafından gönüllü olarak sağlanması da çok zordur ve homojenliğin sağlanması bu entiteye dışsal bir müdahaleyi gerekli kılar. Sözelimi toplumda homojenleşme, faşist bir rejimdeki diktatör liderin dışardan zorlaması ve toplumun ya da belirli bir entitenin üyelerinin mobilize edilmesi ile gerçekleşebilecek bir şeydir ki başörtüsü meselesinde başörtülülere yönelik böyle bir dışardan mobilizasyon durumu mevcut değildir. Dolayısıyla, “başörtüsü siyasal simgedir” argümanı, her bir başörtülü kadının başörtüsü takmaktaki amacının ayrı ayrı tespit edilmesinin mümkünsüzlüğü sebebiyle, herhangi bir anlam ifade etmemektedir.

Diğer taraftan, bir eylemin arkasındaki motivin ancak o eylemi gerçekleştiren kişi tarafından bilinebileceği gerçeği de yine tartışmanın anlamsızlığını bir başka noktadan hareket ederek ortaya koymaktadır. Bir simgenin anlamını şüphesiz ki simgeyi taşıyan kişilerin dışındakiler değil, bizzat simgeyi takan-taşıyan kişi belirleyebilir. Dinî bir amaçla başörtüsü taktığını belirten bir kişiye karşı, “*Hayır sen siyasal simge olarak kullanıyorsun!*” demek bu suretle mümkün değildir. Ayrıca simgelerin belirli bir anlam kazanabilmesi için, bu anlamın o simge üzerine kasten yüklenmesi gerekmektedir. Oysa başörtüsüne siyasî anlam yükleme noktasında başörtülüler pasif durumdadır, yani simgenin anlamını belirleyici konumda değildir. Oysa başörtüsünün siyasal bir anlam ifade ettiğini belirten kişiler başörtüsülü olmayan kişilerden

²² Bekir Berat Özipek, “İnsan Hakları ve İhlaller Ekseninde Bir Örnek: Türkiye’de Başörtüsü Yasağı”, (Neslihan Akbulut ed.), *Örtülemeyen Sorun Başörtüsü*, Akder Yayınları, İstanbul, 2008, s.23

²³ Bekir Berat Özipek, 2008, *agm.*, s.21

oluşmaktadır ve simgeye anlam yükleme noktasında kasten simgesel anlam belirleyicilik pozisyonu, başörtüsünü “siyasal simge” olmakla suçlayanlara geçmektedir. Yani buradan hareketle başörtüsü takanların, başörtüsüne kasten siyasal bir anlam yüklemiş olma olasılıkları da ortadan kalkmaktadır.

Kaldı ki, bir kişi başörtüsünü hiçbir sebep olmaksızın, sadece başörtülü olmayı arzu ettiği için de takabilir. Hiç kimse hareketlerinde determinist bir tavır takınmak, her eylemini bir nedene dayandırmak, her faaliyetinde bir neden-sonuç ilişkisi kurmaya çalışmak zorunda değildir. İnsanlar bir giysiyi giyerken, hiçbir neden olmaksızın sadece canı istediği için o giysiyi giyme özgürlüğüne sahiptir. Dolayısıyla başörtüsüne “siyasal simge” damgası yapıştırılması ve her başörtülünün eylemlerinde, fikirlerinde amaçlarında homojen bir şekilde ele alınması, bir yandan başörtüsü sorunu üzerinde yürütülen tartışmaların en çok üzerinde durulan noktalarından biridir, diğer yandan ise en temelsiz argümanlarından biridir.

Başörtüsü Aile Baskısı Sonucu mu Takılmaktadır?

Başörtüsü sadece aile ya da çevre baskısıyla mı takılmaktadır? Bu konuda başörtüsü yasağının devam etmesi gerektiğini savunanlar, başörtülülerin çok büyük bir kısmının başını aile baskısıyla örttüğünü iddia etmektedirler. Bu argümanın iki önemli hatalı noktası mevcuttur. Birincisi tüm başörtülülerin aynı sebeple başörtüsü taktıklarını belirtmek, her şeyden önce tüm başörtülülerini bilinçsiz ve tek bir homojen yapıda tahayyül etme kolaylığına kaçmaktan başka bir şey değildir. Ortada belirli bir yaşa gelmiş, bir çoğu üniversitede eğitim görmekte olan ya da üniversite mezunu olmuş, çeşitli olaylar ve durumlar karşısında kendi iradesi ile tepki gösterebilecek olgunluğa ulaşmış insanlar mevcuttur. Bu tür kişileri, başörtüsü takma eyleminde tamamen edilgen kabul etmek son derece sığ bir bakış açısını ortaya koymaktadır. Diğer taraftan, her bir başörtülünün neden başörtüsü taktığını araştırmanın imkânsızlığı da, başörtüsünün aile veya çevre baskısı ile takıldığı şeklinde bir yorum yapmanın imkânsızlığını ortaya koymaktadır.

Her bir başörtülüye başörtüsü takma nedenlerini tek tek sormanın imkânsızlığı yüzünden kesin bir sonuca ulaşamayacak olmakla birlikte, en yakın tahmine ulaşmak adına kamuoyu araştırma şirketlerinin verilerine bakmak yararlı olacaktır. A&G Araştırma Şirketi'nin 2007'de başörtülü kişilere başörtüsü takma gerekçelerini sormak suretiyle gerçekleştirdiği araştırma sonuçlarına göre başörtülülerin başını kapatma gerekçeleri arasında % 64.1'le “dini inançlar” birinci sırayı almaktadır. % 18.9 ile “gelenekler” ikinci, % 12.4'le “alışkanlıklar” ise üçüncü sıradadır. “Aile büyüklerinin baskısı” iddia edildiğinin aksine yalnızca %4.6'lık bir orandadır.²⁴

Bir başka araştırma şirketi olan Ankethane Araştırma Şirketi'nin 2007 yılında 2 bin 445 başörtülü katılımcı ile yapmış olduğu araştırmada ise *‘Başınızı neden ör-*

²⁴ A&G Araştırma Şirketi Verileri, 21.09.2007 - 23.09.2007

http://www.agarastirma.com.tr/arastirmalar/ortusunu_nasil_tanim.pdf

tüyorsunuz?’ sorusuna; *‘inancım gereği örtüyorum’* (yüzde 54,1), *‘İslamiyet’in emridir’* (yüzde 12,4), *‘Müslüman’ım ondan’* (8,2), *‘eşimin talebi’* (yüzde 4) ve *‘ailem istiyor’* (yüzde 6,7) cevapları verilmiştir²⁵.

İki farklı araştırma şirketinin verileri büyük oranda benzerlikler göstermektedir ve her ikisine göre de başörtüsünü iradesi dışında çevresinin baskısı ile taktığını belirtenlerin oranı oldukça düşüktür. Coşkun, başörtüsünün çevrenin baskısı ile taktığı argümanının doğru bir yorum olamayacağını şu sözleriyle açıklamaktadır:

“Elbette, her kadının bilerek ve isteyerek başını örttüğü söylenemez; örtünmelerin bir kısmının aile veya çevre baskısından kaynaklandığı doğrudur. Ama bila istisna her başörtülünün, zorlamaya mâruz kaldığı için örtündüğü şeklindeki bir yaklaşım da kabul edilemez. Özellikle başörtüleriyle üniversitede okuma ve çalışma talebinde bulunanların bu taleplerinin “zorlama ve yönlendirme” eseri olduğu söylenemez. Çünkü karşımızda, hoşumuza gitsin ya da gitmesin, inançları gereği başlarını örttüklerini söyleyen ve bu uğurda okullarından, işlerinden olan insanlar var.”²⁶

Coşkun’un yukarıda belirttiği gibi, toplumda başörtüsü yasakları nedeniyle okullarını, işlerini bırakan insanlar mevcuttur ve birçok kişinin hayatı, yasaklar nedeniyle alt üst olmaktadır. Ailesinin kilometrelerce uzağında, üniversite eğitimi için başka bir şehre gelmiş ve ailesinden uzaklaşması sonucu onların etkisinden tamamen arınmış bir başörtülü bir gencin başörtüsü takma tercihinin aile ve çevre baskısı sonucu olduğunu iddia etmenin mümkünatı yoktur.

Diğer taraftan, tüm başörtülü kadınların eylemlerini tamamen kocasının ya da ailesinin zoruyla belirlediğini iddia etmek, genel mânâda kadınların akli yetilerini küçümsemek anlamına geleceğinden yine sorunlu bir yorum olacaktır. Sonuç olarak, son derece az bir yüzdeye sahip olan aile baskısı neticesinde başını örtenlerin oranına bakarak, başörtüsü yaşağının devam etmesini savunmak, kendi hür iradesi ile başını örten çoğunluğu cezalandırmak mânâsına gelecektir ve bu sebeple başörtüsü yasaklarının kadınların başörtüsünü çevre baskısı nedeniyle taktığı argümanı kullanılarak meşrulaştırılamayacağı ortadadır.

Başörtüsü Meselesi Kimin Sorunudur?

Başörtüsü meselesi değerlendirilirken, başörtü konusunda sadece belirli bir partiye atıf yapılması ya da başörtüsü meselesinin sadece belirli bir kesimin meselesi olduğu iddiası son derece hatalı bir değerlendirmenin ürünüdür. Başörtüsü serbestliğini savunan herkese, toptancı bir anlayışla radikal İslamcı (fundamentalist) ya da rejim karşıtı yaftası yapııştırılmaktadır. Bu yaftalama anlayışında da modernizmin kendi-

²⁵ Ankethane Araştırma Şirketi Verileri, 31.01.2008 - 04.02.2008, <http://www.haber7.com/haber/20080209/Referandum-olsa-yuzde-80-serbest.php>

²⁶ Vahap Coşkun, “Anayasa Mahkemesi, Başörtüsü Sorunu ve Siyaset”, 23.07.2007, <http://www.liberal-dt.org.tr/index.php?lang=tr&message=article&art=340>

ne has özelliğinin etkilerini görmek mümkündür. Bu özellik toplumsal olayları inceleyen çeşitli sosyolojik grupların mensuplarının kendi içinde homojen olduğu ve kolektif olarak sosyal olaylara karşı aynı tavırları aldığı, aynı fikirlere sahip olduğu yolundaki toptancı bakış açısıdır. Oysa başörtüsü gibi bir yasağa karşı tepki gösterip, başörtüsünün serbest olması gerektiğini savunanların homojen olarak aynı amaçla başörtüsüne serbestlik istediğini iddia etmek mümkün değildir. Başörtüsü yasağına karşı çıkan her bir bireyin gerekçeleri birbirinden farklı olacaktır.

Dahası, özgürlükleri savunmak, spesifik olarak da başörtüsü hürriyetini savunmak sadece belirli bir partinin ya da kesimin meselesi değil, genel manâda özgürlükleri savunan herkesin belirli bir tavır sahibi olması gereken bir meseledir ve nitekim başörtüsü meselesi ne zaman gündeme gelse toplumun çok farklı kesimlerinden başörtüsü yasağına tepkiler yükselmiştir. Sözelimi başörtüsü meselesinin yoğun bir şekilde tartışıldığı 2007 yılından bu yana birçok siyasetçi ve fikir adamı, başörtüsünün serbest olması gerektiği ile ilgili çeşitli yorumlar yapmıştır.

Örneğin Devlet Bahçeli, “*Türkiye’yi sokaklarında, düşünce ve inanç özgürlüğü sorunlarının yaşandığı, baskıcı otoriter rejimlerde görülebilecek manzaralara rastlandığı, 18 yaşına gelmiş kızların başlarını örtüp örtmeyeceğine müdahale edildiği bir ülke görünümünden kurtarmalıyız.*”²⁷ demek suretiyle başörtüsü yasağına karşı tepkisini dile getirmiştir.

Süleyman Soylu da benzer bir açıklamayı daha önce dile getirmiş ve başörtüsü sorununun ivedilikle çözülmesi gerektiğini şu sözleriyle dile getirmiştir: “*Gerek bireysel hak ve özgürlükler, gerekse din ve vicdan özgürlükleri olabildiğince geniş tutulmalıdır. Siyasetin bu meseleden beslenmesine artık dur denilmelidir. Gençler üniversitelere başörtüsüyle girebilmelidir. Üniversiteler özgürlük alanlarıdır. Ancak Türkiye, laik cumhuriyet yapısından bir milim bile ayrılmamalıdır. Zaten kimsenin de böyle bir derdi yoktur.*”²⁸

Abdullatif Şener de başörtüsü yasağını “*Üniversite gençliğinin kendi ile ilgili kararları alabilecek yeteneğe sahip olduğunu düşünüyorum. Katı kurallar dayatıp, sıkı kıyafet biçimleri önerirsek gençlerimizin kimliğine ve kişiliğine saygıda kusur ettiğimiz gibi bir yoruma düşeriz.*”²⁹ sözleri ile eleştiren isimlerden biri olmuştur.

Başörtüsü yasağına karşı çıkan isimlerden biri de, sol ideolojinin Türkiye’deki en önemli isimlerinden Hüseyin Ergün’dür. Ergün başörtüsü yasağına şu sözlerle karşı çıkmıştır: “*Ben üniversitede türban yasağına kesinlikle karşıyım... Bir insanın kıyafetini yasaya ve anayasaya bağlamak tutuculuktur. Hatta ben orta öğretimde de türban yasağının önemli olduğunu düşünmüyorum. Üniformalı memurlar hariç*

²⁷ “Türkiye’yi Baskıcı ve Otoriter Ülke Görünümünden Kurtarmalıyız”, *Zaman Gazetesi*, 02.10.2007

²⁸ “Başörtüsü Bireysel Özgürlük, Yasak Açılan Kalkmalı”, *Zaman Gazetesi*, 17.01.2008

²⁹ “Başörtüsü Önemli Bir Sorundur, Çözülmeli”, *Zaman Gazetesi*, 27.09.2007

devlette çalışanlar da isterlerse başlarını örtebilirler. Çünkü bütün mesele kendine benzetme zorlamasının olmamasıdır.”³⁰

Yine sol görüşün önemli temsilcilerinden biri olan Ufuk Uras da başörtülüler ile başörtülü olmayanların aynı haklara sahip olduğunu “*Bizim için Che Guevara tişörtü giyen de türban bağlayan kadın da saçları uzun ve küpeli erkek de aynı eğitimden yararlanma hakkına sahiptir. Bireysel özgürlükler, başkasının özgürlüklerini engellemediği sürece yasaklanamaz, kaldı ki saçları değil ama ‘Beyinleri örtülü erkekler’ her yere gidebilmekte, hatta eli satırlı saldırganlar üniversite koridorlarında dolaşabilmektedir.”³¹* sözleri ile ortaya koymuştur.

Sol görüşün diğer bir önemli ismi Baskın Oran da başörtüsü yasağının temelsizliğini “*İran’da başı açık kızı üniversiteye sokmuyorlar, bizde de başı kapalı kızı. Üniversiteye giren kız, hizmet almaya gidiyor. Hiçbir resmi sıfatı olmayan kızın üniversiteye gitmesine karışamazsın. Kamusal alan diyorsan başörtülüğü neden vergi dairesine alıyorsun?”³²* sözleriyle ortaya koymuştur.

Alman Yeşiller Partisi’nin Türk asıllı Eşbaşkanı Cem Özdemir ise; “*Türkiye Avrupa Birliği’ne giden yolunda etnik, dilsel ve dinsel homojenleştirme isteğinden vazgeçmeli ... Bir demokrasinin farklılığı teşvik etmese bile bunu hoşgörü ile karşılaması gerekiyor. Farklılık kavramı başörtüsü giyen öğrencileri ve dindar insanları da kapsıyor.”³³* sözleri ile başörtüsü yasağının Avrupa demokrasi standartlarına uygun olmayan bir durum ortaya çıkardığını belirtmiş ve AB yolundaki Türkiye’nin farklılıklara başörtülülere de kapsayacak şekilde saygı göstermesi gerektiğini belirtmiştir.

Toplumun çoğunluğunun da başörtüsü serbestisine destek verdiğini iddia etmek mümkündür. Teker teker her bir bireyin başörtüsü konusu ile ilgili düşüncelerini öğrenmek imkânsız olduğundan, en doğru tahmini elde etmek için yapılması gereken kamuoyu araştırma şirketinin verilerine bakmak olacaktır. Star Gazetesi tarafından Veritas Araştırma Şirketi’ne 3-5 Mart 2008 tarihleri arasında yaptırılan ve Mümtazer Türköne, Ferhat Kentel ile Ahmet Demirel tarafından yönetilen araştırmada katılımcıların % 75,2’lik kısmı başörtüsü yasaklarının kalkması gerektiğini savunurken, yalnızca % 18,2’lik bir kısım yasakların devam etmesi gerektiğini belirtmiştir.³⁴ A&G Araştırma Şirketi’nin 2007’de yaptığı ve Pollmark Araştırma Şirketi ile hemen hemen aynı sonuçları veren kamuoyu araştırmasına göre Türkiye nüfusunun % 70’i başörtüsünün laiklik için bir tehdit olmadığını düşünmektedir. Aynı araştırma şirketinin araştırmasına göre, CHP’ye oy verenlerin % 47.5’i başörtüsünü laikliğe

³⁰ “Hüseyin Ergün: Darbelerde Solun Rolü Fecidir”, *Taraf Gazetesi*, 16.06.2009

³¹ “Uras’tan Başörtüsü Özgürlüğüne Destek”, *Samanyolu Haber*, 06.02.2008

³² “Baskın Oran: Türkiye’deki Sivil Toplum Örgütleri Devletçi”, *Zaman Gazetesi*, 28.06.2007

³³ “Cem Özdemir, Türban Yasağının Kaldırılmasını İstedi”, *Milliyet Gazetesi*, 27.09.2007

³⁴ Veritas Araştırma Şirketi Verileri, 03.03.2008 - 05.03.2008

<http://www.stargazete.com/politika/basortusune-yasak-kalksin-hosgoru-hakim-olsun-mesaji-91146.htm>

aykırı bir şey olarak görmediğini belirtmektedir. Görüldüğü gibi, başörtüsü yasağını en çok destekleyen parti olarak karşımızda duran CHP içinde bile hatırı sayılır bir kısım, başörtüsü serbestisini laikliğe aykırı bir şey olarak görmemektedir. Yine A&G Araştırma Şirketi'nin 2007 yılında yaptığı araştırmaya göre katılımcıların % 73,7 gibi ezici bir çoğunluğu üniversitelerde başörtüsü yasağının kalkması gerektiğini savunurken, yalnızca % 26,3'ü yasağın devam etmesini istemektedir³⁵.

Türkiye'nin önde gelen isimlerinin başörtüsü yasakları ile ilgili sözlerinden ve araştırma şirketlerinin ortaya koyduğu verilerden yola çıkarak şu yorumu yapmak mümkündür: Başörtüsü yasağının kaldırılmasını destekleyenler yalnızca bir partiden ve bir görüşten ibaret değildir. Ne başörtüsünün serbest olmasını destekleyen tek parti AK Parti'dir, ne de başörtüsünün serbest olmasını destekleyen tek kitle AK Parti seçmenidir. Bugün milliyetçisinden liberaline, sosyalistinden muhafazakârına, sosyal demokratından anarşistine kadar çok geniş bir yelpaze, başörtüsü yasağının demokrasi ile bağdaşmadığını ve bireysel özgürlüklerle çeliştiğini dile getirmektedir. Dolayısıyla, bir taraftan laikliği benimseyen, diğer taraftan başörtüsü yasağının bir insan hakları sorunu olduğunu düşünen insanları görünce büyük bir şaşkınlık yaşayan yasakçıların şaşkınlıklarının geçerli bir sebebi yoktur. Başörtüsü yasakları, Türkiye'nin -muhafazakâr olsun ya da olmasın- demokrasi ve insan haklarına bağlı her kesiminin tepki gösterdiği bir meseledir. Bu çıkarım, başörtüsü meselesinin farklı kesimler tarafından ele alınışının daha doğru şekilde yorumlanması için bize önemli ipuçları sağlayacaktır.

Çözüm İçin Toplumsal Uzlaşma Şart mıdır?

Görüldüğü gibi Türkiye'nin çok büyük bir kısmı başörtüsü yasaklarının son bulmasını talep ederken, bu yasağın devam etmesini isteyen yasakçı taraf nispeten daha küçük ve marjinal bir kesimdir. Kendi doğrularını mutlak doğru gibi gösterip bu doğruları toplumdaki tüm bireylere zorla kabul ettirmeye çalışan bu marjinal kesimin, uzlaşma için hiçbir adım atmadan uzlaşma talep etmesi ne yazık ki son derece ironik durum ortaya koymaktadır. Mill bu konuda *"Bütün insanlık bir tek görüşü benimsese ve yalnızca bir birey bu görüşün tersini düşünse bile, insanlığın bu kişiyi susturmaya hakkı yoktur, tıpkı onun da insanlığı susturma hakkının olmadığı gibi."*³⁶ sözleri ile yasakçıların sayıca ne kadar çok olurlarsa olsunlar, bir bireyin özgürlüklerini asla elinden alamayacaklarını çok net bir biçimde ortaya koymaktadır.

Kaldı ki Türkiye'de sayıları çok da fazla olmayan yasakçıların, tam aksine çoğunluğa tahakkümü söz konusudur. Tüm Türkiye nüfusuna oranı % 20'yi bile bulmayan yasakçılar, yasakçı pozisyonlarından bir adım geri atmadan toplumun başörtüsü

³⁵ A&G Araştırma Şirketi Araştırması Verileri, 21.09.2007 - 23.09.2007, http://www.agarastirma.com.tr/araştırmalar/universite_turban_yasak.pdf

³⁶ John Stuart Mill, *Hürriyet Üstüne*, çev. Mehmet Osman Dostel, LDT Yayınları, Ankara, 2004, s.57

serbestisini savunan ezici çoğunluğuyla uzlaşma talep etmektedirler. Oysa bir bireyin, temel hak ve özgürlüklerinin garanti altına alınması için toplumun uzlaşmasına ya da rıza göstermesine gerek yoktur, insan haklarına saygılı bir devlet, bireylerinin temel hak ve özgürlüklerini çoğunluğun aksi yöndeki iradesine rağmen korumakla görevlidir. Özipek'in bu konudaki sözleri, meseleye son derece tatmin edici bir açıklama getirmektedir: *"Başörtüsü yasağının Anayasal veya yasal bir düzenlemeyle değil "toplumsal uzlaşma"yla çözülmesini önermek birçok bakımdan tutarsızlıkla malûdür. Öncelikle, insan hakları devletin veya toplumun onaylamasına, toplumun çeşitli kesimleri arasındaki mutabakata bağlı değildir. Demokratik hukuk devletini tesis etmek isteyen bir siyasi irade, gerektiğinde toplumun çoğunluğuna karşı bireyin haklarını savunmakla yükümlüdür."*³⁷ Temel hak ve özgürlüklerin toplumun çeşitli kesimleri arasındaki uzlaşmaya ya da pazarlığa konu olması, bireysel farklılıkların toplumun genel kanaatlerine kurban edilmesine ve pazarlık ya da etki gücü yüksek grupların temel hak ve özgürlükleri kendi iradeleri dâhilinde kısıtlayabilme yeteneğine kavuşmasına yol açar.

Ayrıca bireysel özgürlüğü kısıtlamaya çalışanlar ile bireysel özgürlüğünü talep edenler arasında bir uzlaşma olması gerektiğini savunmak, bireylerin özgürlüklerinin bir kısmından fedakârlık etmelerini istemekle aynı anlama gelmektedir. Özgürlükçü bir kişinin asla destekleyemeyeceği bu "uzlaşma gerekliliği" argümanı, bireysel özgürlüklerin toplumdaki kolektif bütünler (entiteler) adına kurban edilebileceği düşüncesini savunan totaliter – kolektivist görüşlere sahip kişilerin destekleyebileceği bir anlayıştır. Özipek'in de ifade ettiği gibi *"eğer bir hak söz konusu ise, burada âdil çözüm noktası, hakkını kullanmak isteyen birey ile onu engellemeye çalışan yasağcı arasındaki "orta nokta" değildir. "Uzlaşma" olacaksa, yasağcının yasaktan vazgeçmesi ve bu mesafe ne kadar uzun olursa olsun, insan haklarının gerektirdiği çizgiye gelmesidir."*³⁸ Bu noktadan hareketle, başörtüsü meselesinde muhtemel uzlaşma noktası, yasağcı zihniyetin yasağcı pozisyonundan vazgeçip, herkesin dilediği giyim tarzı ile kamusal alanda yer alabilmesinin önünü açmasıdır.

Sonuç

Sonuç olarak birçok alandaki başörtüsü yasağı, bir demokrasi ihlâli ve özgürlüklere müdahalenin somut resmî konumundadır. Başörtüsü, olsa olsa bir yaşam tarzına müdahalenin simgesi olabilir. *"Başörtüsü meselesini ısıtıp ısıtıp ortaya sunuyorlar"* sözünü âdeta bir sakız gibi diline dolayanların, mağduriyet ortadan kalkmadığı sürece, kişilerin özgürlük taleplerinin de ortadan kalkmayacağını anlaması gerekmektedir. Hiç kimse, bireysel haklarına tecavüz edilen bir kişinin, mâruz kaldığı hak ihlallerini sineye çekmesini bekleyemez. Bu meselenin artık gündemde yer teşkil etmemesi iste-

³⁷ Bekir Berat Özipek, "Mahâlle Baskısına Hayır, Devlet Baskısına Evet mi", *Zaman Gazetesi*, 01.10.2007

³⁸ Bekir Berat Özipek, *agm*

niyorsa, yasakçuların yasakçı pozisyonlarından bir an önce vazgeçmelerinden başka bir yol söz konusu değildir. Demokrasiye ve bireylerin kişisel hak ve özgürlüklerine yönelik bir müdahale olan başörtüsü yasaklarının bir an önce son bulması dileğiyle.